

A Károlyi család közös birtokkormányzatának hivatali hálózata 1827 és 1877 között

SZILÁGYI ADRIENN

Abstract. **The office network of the Károlyi family's joint estate administration between 1827 and 1877.** The focus of the study is on the office network of the Károlyi family's joint estate administration between 1827 and 1877. The analysis is based entirely on the records of the family's common office, the data of which – nearly 7000 cases – have been organised in a relational database based on a proprietary data model. This was subsequently integrated into a web-based data management, network analysis and visualisation environment. This was first used to describe the spatiality of the case management network of this estate and thus the structure of the common administration of the Károlyi family. We then mapped the administrative interactions, which included 2444 participants (nodes) with more than 15 000 administrative connections. The largest nodes, and the most active members of the administrative network, were the Károlyi brothers, Lajos, István and György Károlyi. Not only because they had the final say and decision in most matters, but also because they consciously took an active role in the administration of the common estates. Later we analysed the administrative network of the Károlyi brothers, showing the officials at different levels of the estate administration, who had different functions in the administration and who were also the main nodes of the administrative network. The analysis also touched on both the process of bureaucratisation and professionalisation, shedding light on how clientelism became embedded in the world of bureaucratic organisations. Studies also showed how senior officers were connected and how they became a professional group in their own right by the mid to late 19th century. However, the description of the formal network can only be the first step in the description of the large estate administration and office networks, as the exploration of informal contacts and the processing of office careers can provide a further and more realistic picture of the functioning of the estate.

Keywords: Károlyi family, estate administration, 19th century, networks, nodegoat web-based management, network analysis & visualisation environment

Bevezetés

Általában a bürokráciában, illetve azon belül a nagybirtokos magánigazgatásában meglévő – akár formális, akár informális – hálózatok meglétének leírása egyáltalán nem újdonság a történettudományban, ahogyan a szociológiától kölcsönözött, társadalmi elemzések eszközévé váló klientelizmus fogalma sem. Természetesen jelen tanulmány célja nem lehet ezen koncepciók körütekintő ismertetése, így mindösszesen arra szeretnénk utalni, hogy a patrónus-kliens viszonyok alapvető elemei és összetartói voltak a birtokkormányzaton belül kirajzolódó hálózatoknak. Az egyenlőtlen, de kölcsönösségen alapuló, mindkét fél számára védelmet nyújtó kapcsolat révén a nagybirtokos – lojalitást kérve cserébe – javakat és szolgáltatásokat osztott meg, valamint hivatalokhoz és egyéb gazdasági erőforrásokhoz biztosított hozzáférést alkalmazottainak.¹ Bár a patrónus-kliens viszonynak több formája élhetett, de a hosszan tartó fennállása állandó jellemzője maradt. Továbbá minél erősebb volt a hierarchia, minél kisebb volt a mobilitás az adott társadalomban, annál tartósabbnak bizonyult ez a kötelék, amelynek meghatározó szerepe lehetett egy-egy hivatal elnyerésében. Végző soron ezek a kapcsolatok és ezeknek a hálózata a társadalmi mobilitást és a saját stratégiák elérését segítették.²

A nagybirtokos és a birtokkormányzat alkalmazottai között fennálló függőségek a birtokkormányzat levelezéseiben, jegyzőkönyveiben, jelentéseiben, kimutatásaiban ragadhatók meg. A magánigazgatás iratai nyilvánvalóan nem teszik lehetővé, hogy a formális és informális kapcsolatokat teljes egészében felfedjük, ellenben egy-egy eleme érzékeltetheti a helyi hatalomgyakorlást, a bürokrácia működését, valamint a hivatali interakciók alakulását. Az elemzésnek egyik lényeges eleme tehát a bürokrácia, hiszen alapvetően a nagybirtokok igazgatása formálta ezeket a kapcsolatokat, ahogy a későbbiekben ezt hosszabban tárgyaljuk is. A nagybirtokok bürokratizálódásában élen jártak a nyugat-magyarországi nagybirtokosok, de a klienshálózat kiépítése a legfontosabb áthidaló mechanizmusnak számított Kelet-Magyarországon is – immár közelebb kerülve a Károlyi-nagybirtokokhoz és családhoz, hiszen a nagy földrajzi távolságok miatt a Károlyiaknak elemi szüksége volt megbízható tisztviselőkre. Ha Bécsben vagy Pozsonyban tartózkodtak, akkor itthon volt szükségük megfigyelőkre; ha viszont Szatmár vármegyében időztek, akkor a fővárosi „fülekre és szemekre” voltak utalva. Azaz a helyi kormányzatokban legalább akkora szükség volt hűséges alkalmazottakra, mint a bécsi udvarban. Ebből következően a Károlyi grófok és a család szolgálatában állók közötti kommunikációs utak és hivatali kapcsolatok kiemelt jelentőséggel bírtak,

¹ Brakensiek–Pál–Vári 2014: 29. Természetesen a modern állam fejlődésével a klientelizmus folyamatosan változott és visszaszorult, ám ez esetben sem szabad egyszerűen a régi világ kifejeződéseként értelmeznünk azt. A fogalom körüli vitákra lásd Pál 2010: 179–205. A klientizmusoz lásd még: Wolf 1966: 1–22; Mitchell 1996: 416–418; Lind 1996: 123–147.

² Pál 2010: 180–181.

azzal számolva és egyben a hálózat erejét is adva, hogy a grófi család generációról generációra örökölhette az adminisztrációs hálózatot, amelyen belül további kisebb hálózatok alakulhattak ki. Ám ez már a hivatali kapcsolatok finomabb elemzését jelenti, amellyel lehetőség nyílik a hálózatba való belépés, az abban való működés, a függőségi viszony komplexebb vizsgálatára, továbbá a kapcsolati mező, a hivatali együttműködés és a közvetítői uralom köztés terének teljesebb körű leírására.³

Jelen elemzés középpontjában a Károlyi család 1827 és 1877 között fennállt közös birtokkormányzatának hivatali hálózata áll. A vizsgálat teljes egészében ezen közös hivatal iratanyagán alapul, amelynek adatait egy saját adatmodellen alapuló relációs adatbázisba rendeztük.⁴ Később ez egy webalapú adatkezelési, hálózatelemzési és vizualizációs környezetbe, a *nodegoat* keretrendszerébe került be.⁵ Ennek segítségével vizualizáltuk, majd elemeztük a birtokkormányzat hivatali hálózatát. A vizsgálat egyúttal kísérletnek tekinthető egy történeti forrás adatbázisba történő rendezésére és annak vizualizációjára, továbbá korábban más-más szemszögből megközelített és tárgyalt magánigazgatáson belül meglévő hálózatok bemutatására.⁶ A vizsgálatban elsőként vázlatosan ismertetjük a Károlyi-birtokkormányzat formálódását, majd röviden a család szolgálatába lépőket vesszük sorra, végezetül ezen áttekintést követően a Károlyi család közös birtokkormányzatának hivatali hálózatát mutatjuk be.

A Károlyi család birtokigazgatása a kezdetektől a közös birtokkormányzatig

A kezdetben Szatmár vármegyéhez kötődő Károlyi család felemelkedését Károlyi Mihály (1585–1626) alapozta meg. Fia, Károlyi László (1622–1689) a nagykárolyi családi székhelyet erőddé bővítette, és ekkor kezdődött meg a kormányzás gyakorlatának kiépítése.⁷ A Károlyiak jövedelme – többek között a háborúk miatt is – túlságosan csekély volt, így Nagykárolyban még a 18. század elején sem volt olyan pompás udvartartásuk, amely megállta volna a helyét olyan dunántúli mágnásokhoz viszonyítva, mint például a Batthyányak. Ez akkor sem változott, amikor a nemzetség birtokai ugrásszerűen

³ Brakensiek–Pál–Vári 2014: 23–24, 26–27; Vári 1990: 1–27, Bán 1977: 24–71. Lásd még: Winkelbauer 2004: 409–426; Schenk 1983: 88–104; Schweizer 1988: 1–32; Boissevain 1974.

⁴ MNL OL P 408. A Károlyi család közös birtokkormányzatának dokumentumai 53 dobozban találhatóak. Az adatbázis az 124393 számú *Kapcsolati hálózatok és informális szerkezetek a 19. századi nagybirtokokon* című NKFI projekt keretében készült.

⁵ A projektről bővebben: <https://lab1100.com/nodegoat>. Az adatbázis befogadását és az együttműködés kialakítását a Bölcsészettudományi Kutatóközpont tette lehetővé.

⁶ Az uradalmi apparátus új értelmezési kereteinek meghatározására lásd Vári 1990: 1–28, valamint számára is a legfőbb kiindulópont volt Weber 1967: 73–74. Vári kutatási kérdései jelen elemzés esetében is fontos előzménynek tekinthetők, az elemzés több megállapításához szorosan kapcsolódik.

⁷ Brakensiek–Pál–Vári 2014: 96.

bővültek. Károlyi Sándor (1669–1743) volt az ugyanis a családból, aki nemhogy megmentette a család birtokait, hanem 1711-től nagymértékben gyarapította is azokat.⁸ A királyi adományok mellett a birtokgyarapítás érdekében és a tisztázatlan tulajdonjogok zűrzavarában a helyi bizalmi körre kellett támaszkodnia. Nem meglepő tehát, hogy Károlyi Sándor milyen gondot fordított a lokális együttműködésekre és a megszerzett birtokok adminisztrációjának megszervezésére. Következésképp Károlyi ebben az időszakban számos olyan fejlesztést kezdeményezett, amely hatalmának kiterjesztését és együttal formalizálását jelentette. Ám a nehézségek sokfélesége ekkor még akadályozta, hogy bürokratizált uralmi forma alakulhasson ki. Ehhez az is hozzájárult, hogy a 18. század második felére meghatározó tényező lett az egyre növekvő fizikai távolság, hiszen az 1750-es évek végére a család egyetlen tagja sem élt Nagykárolyban, sem a régió más székhelyén. Ugyanakkor a megyében és a birtokokon egyre bonyolultabbá váló igazgatás úgyszintén megnehezítette a nagybirtokostól függő személyek tevékenységének és ügyeinek nyomon követését. Ezek a változások együttal azt is eredményezték, hogy az ügyvitel családi jellege egyre inkább megszűnt, és a Szatmártól távol élő grófok mindenekelőtt bizalmasaik által felügyelték a vármegye politikai életét, és irányították birtokaikat. Nem véletlen, hogy Károlyi Sándor unokája, Károlyi Antal (1732–1791) legfőbb bizalmasai már a megyei adminisztráció tisztségviselői voltak, miután a legmegfelelőbb közvetítőknak bizonyultak a földesúr akarátának érvényesítéséhez. Miután Károlyiék elvesztették a helyben lakó, a klientúrját személyesen felügyelő főúri státust, felmerült az igény egy olyan kormányzóra, aki az egyre bonyolultabb birtokkormányzati adminisztrációt irányítja. A központi irányítás mellett pedig szükség volt olyan megbízottokra, akik a nagybirtokos bizalmasaként látták el a felügyeletet és az ellenőrzést. A birtokkormányzat bürokratizálása folytatódott, ám a formalizálódó hivatali utak mellett az informális csatornák továbbra is megmaradhattak, amelyek – az írott szabályoktól eltérve – a későbbiekben is építettek a tisztviselők rutinjára és az igazgatási alkalmazottak bizalmi együttműködésére. Ez persze, ahogyan kerülőutakhoz, úgy gyorsabb és hatékonyabb ügyintézéshez is vezethetett. Kétségtelen, hogy az igazgatás működéséhez ezen informális kapcsolatok elengedhetetlenek voltak, és minden bizonnyal eközben hatékonysági tartalékokat is képezhettek. Mindeközben arról sem szabad megfeledkezni, hogy a birtokok megszerzése és a birtokkormányzat kialakítása igen költséges volt. Károlyi Sándor ebből adódóan anyagilag olyannyira túlvállalta magát, hogy 1741-ben az egyik hitelezője megpróbált végrehajtást indítani ellene, amit a gróf csak nehezen tudott elhárítani. Bár az utódok növelték a birtokokat, de ugyanúgy az adósságok nagysága is emelkedett, ami ugyanakkor a hozzájuk kapcsolódó bevételek és kiadások széttöredezetttségéhez is vezetett. Ez azt jelentette, hogy a birtok egy részét el kellett zálogosítani vagy bérbe kellett adni, hiszen egyes birtokok a kölcsönök fedezetéül is szolgáltak. Az uradalmi adminisztráció

⁸ Károlyi Sándor birtokszerzéseit lásd: Laczlavik 2021: 242–258. Különösen 1. táblázat 243–245.

persze igyekezett minezt dokumentálni, de ma szinte lehetetlen egyértelmű leírást adni ezen időszak birtokainak értékfejlődéséről. Mindazonáltal ez jelentős átszervezéseket eredményezett a Károlyi-birtokok irányításában és adminisztrációjában.⁹

A már említett Károlyi Antal – apja, Károlyi Ferenc 1758. évi halálát követően – a birtokigazgatás nagyobb szabású átszervezésébe kezdett annak érdekében, hogy a visszaéléseket felszámolja: a visszaélőket eltávolította, és új embereket hozott be az igazgatásba.¹⁰ A válságos időszak tapasztalatai ugyanis meggyőzték arról Károlyi Antalt, hogy a birtokok újjászervezését és a család gazdasági alapjainak biztosítását csak saját folyamatos és komoly elkötelezettsége mellett tudja elvégezni. Ezzel az átszervezéssel az első alkalommal különítették el világosan a gazdasági igazgatást minden más adminisztratív ügytől, valamint ettől kezdve egy kollegiális testület, a gazdasági bizottság felelt a gazdasági ügyekért,¹¹ ám a legfontosabb kérdésekben továbbra is fenntartotta a földesúr jogát.¹² Károlyi Antal megkövetelte, hogy a gazdasági bizottság rendszeresen vezessen jegyzőkönyvet, azokat hetente küldjék be, a hivatalátadáskor minden egyes uradalomról átfogó leltárt készítsenek, a levéltárat pedig rendezett formában tartsák fenn. Emellett egy ellenőrző hivatalt is létrehozott, amelyet valószínűleg 1769-től, de legkésőbb 1780-tól felmentett az operatív igazgatási feladatok alól. Így – csökkentve a kollegialitást és elősegítve az átláthatóságot – elkülönülten működött a gazdasági ügyintézés, a birtokigazgatás, valamint ezek ellenőrzése.¹³ Az eredmények Károlyi Antalt igazolták, hiszen míg apja és nagyapja vagyonfelhalmozása egyúttal likviditási problémákat idézett elő, addig neki sikerült fokozatosan csökkentenie a felvett adósságokat. Mind személyes figyelme, mind szervezési intézkedései elősegítették a birtokigazgatás bürokratizálását és a gazdaság konszolidációját. Károlyi Antal vélhetően tudatosan választotta ezt az új igazgatási formát: a változás ugyanis nem kizárólag személyes preferenciáin alapult, hanem valószínűleg a Habsburg-hadseregben és a közigazgatásban szerzett tapasztalatai is segítettek ebben. Mindenesetre alakja a legfőbb motorja lett a birtokok bürokratizálódásának, szemben a birtokokat korábban jellemző patriarchális függőségi rendszerrel.¹⁴

⁹ Brakensiek–Pál–Vári 2014: 223–225. Lásd ehhez még: Breton–Wintrobe 1982.

¹⁰ Laczlavik 2021: 250. A „vezérkar” lecserélésének szokása a későbbiekben is megmaradt, így tett Károlyi József (1768–1803), majd pedig az ő halála után özvegye, Waldstein-Wartenberg Erzsébet is.

¹¹ Kállay 1980: 53. A gazdasági bizottság iratai, jegyzőkönyvei három – Esterházy, Károlyi és Széchenyi – nagybirtokokról maradtak fenn. Néhány adat azonban arra utal, hogy az esztergomi primás, a piarista kuszatódiátus és a Csákyak birtokain is alkalmazták a korszerű kormányzatnak ezt a szervét.

¹² Kállay 1980: 54. A nagykárolyi gazdasági bizottság működéséről 1759-től kezdve vannak adatok. A család a hatáskörét az összes jószágok igazgatásában jelölte meg, minden uradalmi tiszt a bizottságtól függött, ennek jelentett. Károlyi Antal több esetben is intette tisztjeit, hogy engedelmességedjenek a bizottságnak, „másra semmit se adjanak”. A nagykárolyi bizottság 1786-ig működött.

¹³ Kállay 1980: 20.

¹⁴ Brakensiek–Pál–Vári 2004: 226–232.

Ahogy láttuk, ez azt is jelentette, hogy immáron következetes és mindenre kiterjedő ellenőrzési-elszámoltatási technikákat alkalmaztak, amely a 18. század végétől már kiteljesedett gyakorlatnak számított a nagybirtokokon. A birtoknagyság és a bürokratizációs folyamat azt is eredményezte, hogy egyre kevésbé lehetett az igazgatási gyakorlatot az egyes uradalmak szintjén fenntartani. Következésképp a kormányzatnak az egész birtokkomplexumra ki kellett terjednie.¹⁵ Erre annál is inkább szükség volt, mert ekkor már a tizennégy Károlyi-uradalom zöme három nagy tömbben, Szabolcs-Szatmárban, Békés-Csongrádban és Nyitrában terült el. Ez a három nagy tömb 1758-ra – Károlyi Ferenc halálának idejére – már kialakult, ezután csak egymás közti súlyuk változott. A 18. század második felében a szabolcsi-szatmári birtokok súlya nőtt meg a nagykárolyi uradalom rovására, majd 1798 után az alföldi birtokok váltak jelentősebbé a régi központi blokk, a szatmár-szabolcs-bihari uradalmakkal szemben. A súlyponteltolódást egyrészt a gazdaság fejlődésének eltérő üteme okozta, másrészt a Károlyiak alföldi birtokainak 1798-as gyarapodása a Harruckern-örökség útján.

A Károlyi-birtokok kormányzása 1788-ig egyes uradalmak szerint, decentralizálva történt. Az ügyeket maga a birtokos tartotta személyesen kézben, illetőleg a 18. század közepétől a kinevezett teljhatalmú *jószágigazgató*. Az igazgatóknak azonban önálló, szervezett hivataluk ekkor még nem volt. 1788-ban merült fel a szüksége annak, hogy az összes uradalom gazdasági irányítását egy központi hivatal lássa el. Ekkor szervezte meg Károlyi Antal a *Központi Kancelláriát* Pesten, a továbbiakban ez irányította és ellenőrizte a kerületi inspektorátusok gazdálkodását, amelyek a fontosabb ügyekben jelentést tettek a központi hivatalnak. A birtokigazgatás új, hivataloszerű átszervezésével kapcsolatban az összes uradalmat három kerületbe (nagykárolyi, csongrádi, surány-megyéri) osztották. A Károlyi-birtokok központi igazgatását az 1793-ban megszüntetett Központi Kancellária helyett a *Titoknoki Hivatal*, a Károlyi család legfőbb központi főhivatala vette át. A hatásköre kiterjedt többek között a központi főhivatalokra, úgymint a *Gazdasági és Jogügyi Igazgatóságra*, a *Régensi Hivatalra* és a *Központi Pénztárra*. Ezt a hivatalt még Károlyi József (1768–1803) állította fel – a gazdasági főhivatalok átszervezésével párhuzamosan –, és ezután megszakítás nélkül működött a nagy birtokosztályig, 1827-ig. Mindenekelőtt ide tartoztak az összes Károlyi-uradalmak személyi ügyei: a kinevezések, az elbocsátások, a fegyelmi ügyek, a kerületi szervek ide küldték meg jelentéseiket birtokjövendelmi és gazdálkodási kérdésekben, továbbá ide futottak be az uradalmakból is a kérelmek és a panaszok.¹⁶

¹⁵ Vári 2004: 539–540.

¹⁶ Laczlavik 2021: 252, Kállay 1980: 57–58. Igen érdekes módon, három – a herceg Esterházy-, az esztergomi prímási és a gróf Károlyi- – nagybirtokon csaknem egy időben jött létre a régensi hivatal. A hivatalok ügyiratai számának alakulására lásd Kállay 1980: 63. A hivatalokról szervezeti ábrát lásd: Szilágyi 2020: 1149.

Az átszervezések eredményeképp új nyilvántartásokat vezettek be, és az ügyintézését világosan körülhatárolt területekre osztották. Ez a lassan előrehaladó és folyamatos bürokratizálódásnak tűnő folyamat közelebről szemlélve más színezetet is kaphat. A „haladás” narratívája ugyanis nyilvánvalóan csak félig igaz, hiszen a bürokrácia szerveződése mögött továbbra is jelen voltak a személyes függőségek és az ezeknek megfelelő szerepek.¹⁷ Az igazgatás tulajdonképp a hatalmi szférák közötti átmeneti zónát vagy érintkezési területet jelentette, hiszen éppen itt voltak a legaktívabbak a hatalom közvetítői. Az alkalmazottak, ha ügyesek voltak, akkor akár a személyes hatalom forrásává válhattak. Persze a földrajzi távolságok, a társadalmi-kulturális különbségek meglehetősen változó mozgásteret nyitottak az ebben a zónában mozgó tisztviselők számára. Mindemellett azt is érdemes hangsúlyozni, hogy a nagybirtokok bürokratizálódásával párhuzamosan a megyék igazgatása is alapvető változásokon ment keresztül a 18. században. Példának okáért 1800-ban a megyei közigazgatás körülbelül annyi tisztviselőből állt, mint a Károlyi-birtokok igazgatása. Az utóbbiak természetesen főállásban látták el feladataikat, míg a megyei tisztviselők, ha úgy tetszik státusukból adódóan, mellékállásban látták el munkájukat. Bár egyes tisztviselők a hivatali teendőik mellett kiterjedt „magánpraxist” is folytathattak. De nemcsak a tisztviselők száma növekedett meg, hanem a szolgálatuk is megváltozott, hiszen egyre hosszabb ideig töltötték be hivatalukat, és egyre bővülő feladatlistával bírtak. Az ügyvitel egyre formálisabbá, rutinosabbá vált, egyúttal a tisztviselők a helyi hatalom formálói is lettek.¹⁸ Fontos kiemelni azonban, hogy a birtokok kormányzása elsősorban gazdasági igazgatás volt a jövedelem maximalizálásának érdekében. A 18. századi Károlyi-nagybirtokok jövedelemszerkezetére csak azért érdemes egy pillantást vetni, mert azt mutatja, hogy az egyes uradalmak jövedelme annál magasabb volt, minél közelebb voltak a központi igazgatáshoz. A jövedelmek aránya az uradalmi igazgatás központjában érte el a legmagasabb értéket, míg a ház- és földbérletekből származó jövedelmek aránya a külső uradalmakban akár négyszer is nagyobb volt, mint a központban. Míg az utóbbiakat bérbe adták, addig a központi zónában gyakran maguk a tulajdonosok üzemeltették az ingóságaikat. Kétségtől a jövedelmek növelésének egyik módja volt az is, hogy a belső kerületek ellenőrzési intenzitását kiterjesztették a legkülső kerületekre. Mindez csak arra világít rá, hogy a gazdasági rendszer hatott a birtokok igazgatására és fordítva, az igazgatás befolyásolta a jövedelmek alakulását. Végeredményben ugyanis a birtokkormányzat legfőbb feladata

¹⁷ Brakensiek–Pál–Vári 2014: 230–233.

¹⁸ Hajdu Lajos jogtörténész közigazgatás-történeti tanulmányai tulajdonképpen a jozefinista évtizedet (1780–1790) azonosítják a bürokrácia modernizációjával, amikor a megyében és a birtokkormányzatban is jelentős bürokratizálódási folyamatok zajlottak le. Lásd Hajdu: 1982 és Hajdu 1983.

a bevételek maximalizálása volt, és ehhez igazodott és ezt szolgálta ki a birtokigazgatás.¹⁹ A kormányzat emellett állami és megyei kormányzathoz is kapcsolódott, de ez nem annyira az igazgatásból, mint inkább a birtokos közéleti funkcióiból következett. Így például ahol a birtokos egyben a vármegye főispánja volt, ott az uradalmi hivatalok leveleztek a helytartótanáccsal és más hatóságokkal, valamint figyelemmel kísérték az uradalmakra vonatkozó hatósági intézkedéseket. Ennek egyrészt az ágensek alkalmazása, másrészt az írott jogszabályok beszerzése által tettek eleget.²⁰

A Károlyi család szolgálatába lépve: a birtokkormányzat alkalmazottai

Ahogy az eddigi összefoglalásból kiderült, a birtokok igazgatását a család magánhivatalnokai biztosították, akik különböző társadalmi körökből származó bizalmasok sokaságából álltak. Bár a tisztviselőknek meghatározó szerepük volt a földesúr képviseletében, ám érdemes kidomborítani, hogy ők mindösszesen csak az egyik pillérét jelentették a nagybirtokosok hatalmának. Ebben a (személyi) struktúrában a nagybirtokos közvetlen és közvetett hatalma egyaránt érvényesülhetett. A következőkben viszont azt járjuk körbe, hogy mit tudunk a Károlyi család szolgálatába lépő alkalmazottairól.

Arra a kérdésre, hogy valójában kik álltak a nemzetség alkalmazásában, igazából nem lehet mindig egyértelmű választ adni. A személyzetnek gyakran konvenciólevelet, ha úgy tetszik, munkakönyvet állítottak ki, amelyben a fizetésüket is megállapították. Ezek alapján azonban korántsem rekonstruálható a szolgálatba állt személyzet, hiszen különböző csoportokat különböztethetünk meg. Vannak a gróf állandó fizetéssel ellátott alkalmazottai, akik kinevezési okiratokkal is bírtak. Ez a csoport ellenben nem volt azonos azokkal a külső segítőkkel, akik formális munkaviszony vagy rendszeres díjazás nélkül nyújtották szolgáltatásaikat. Ennek ellenére különleges lojalitási viszonyt ezen esetekben is feltételezhetünk, gondoljuk csak a személyes ügyekben képviseletet ellátó ügynökökre vagy a különleges bizalmi pozíciót betöltő könyvvizsgálókra. Az alkalmazottak tehát meglehetősen vegyes társaságot alkottak: egyesek rendszeres munkaviszonyban álltak, mások csupán ideiglenesen láttak el feladatokat, ám vannak, akiknél semmilyen formális kapcsolat nem állapítható meg a gróffal. Mindazonáltal mindannyian a birtokkormányzattól kapták megbízásukat, mivel ezek a kapcsolatok hosszú távúak voltak, aszimmetrikus kölcsönösségen és bizalmon alapultak, különféle – sokszor nem egyértelműen meghatározható – előnyök nyújtásával jártak együtt. Az alkalmazottak körét a vizsgálatban a legtágabban értelmezzük, azaz akik a birtokkormányzat és a család

¹⁹ Lásd 6. táblázat *Einkommen der Herrschaften der Familie Károlyi im Jahre 1769*. Brakensiek–Pál–Vári 2014: 215; Vári 1996: 253–273.

²⁰ Kállay 1980: 300.

nevében bármilyen ügyben eljárta, azok bekerültek az adatbázisba. A szolgálatba állással kapcsolatban még annyi megjegyezhető, hogy a Károlyi család – vagy ahogyan más birtokkormányzat – adminisztrációjában a szokásos módon kaptak állást, azaz vagy az apa, vagy más családtag már a gróf szolgálatában állt, vagy ritkább esetben más urak ajánlották be őket. Az alkalmazáshoz az út általában a rendszeres szolgálton keresztül vezetett, ahol az alkalmazottak kiemelkedő ügyességükről és hűségükről már tanúbizonyságot tettek. Ez tulajdonképp elegendő lehetett, hogy a Károlyi nemzetség alkalmazásában álljanak. Ez egyébként azt is mutatja, hogy az uradalmi szolgálat ritkán fölözte le a tehetségeket, azaz a földesúri bürokráciában – akárcsak a 18. század vége felé a közszolgalatban – egyre inkább általánossá vált a fokozatos előléptetés eszméje. Eszerint a jelöltek időszakonként léptek előre, továbbá más jelentkezővel szemben előnyben részesültek. Talán ebből is adódik, hogy sokszor hivatalos kinevezésnek, felkészítő szolgálatnak vagy próbaidőnek nyoma sincs az ügyintézésben. Ennek ellenére a Károlyi-birtokkormányzat irataiból is kitűnik, hogy az alkalmazottak megtalálása és megtartása az egyik fő tematikája volt a kormányzatnak.

A személyzet társadalmi státusát illetően a 18. században még bizonyíthatóan paraszti származású voltak, később jellemzően a nemesség köréből kerültek ki az alkalmazottak, akik generációról generációra adták nemcsak az uradalmi, hanem a vármegyei posztokat is. Károlyi Sándor gróf 1744-ben bekövetkezett haláláig úgy tűnik, hogy a gróf klientúrája magában foglalta mind a birtokainak magánigazgatását, mind a megyei közigazgatást.²¹ Ez a „magán”- és a „köz”-szolgálat összefonódását jelzi számunkra, ezt a kettőséget azonban a későbbiekben igyekeztek felszámolni.²² A Károlyi grófok igazgatásában 1760 és 1790 között a helyi megyei nemesség leszármazottai és a távoli vármegyékből bevándorló nemes ifjak egyaránt helyet kaphattak. A 19. század elején viszont az alkalmazottak köre egyre inkább a nemesség irányába billent el.²³ A későbbiekben már nem annyira a társadalmi státus, hanem a progresszív bürokratizálódás jegyében a szaktudás megléte volt fontos. Sőt, hosszú távon saját társadalmi helyzetük is jelentősen megváltozott, mivel bizonyos fokú autonómiára tettek szert. A birtokkormányzatban nyújtott szolgálataik nélkülözhetetlenné tették őket, ez növelte a megbecsülésüket és presztízsüket, ugyanakkor igyekeztek a hatalom közvetítőjeként betöltött funkciójukat is megőrizni. Érdeemes megnézni a létszámuk alakulását is: a Károlyiak birtokigazgatása 1760-ban 18 gazdasági tisztviselőből állt, 1790-ben 55-re, 1818-ban pedig 202 főre nőtt a számuk, miközben a birtokaik száma nem változott. Nyilvánvalóan az egyre inkább szerteágazó kormányzatból és feladatkörből adódott, hogy egyre több alkalmazottat fogadtak fel a Károlyiak.

²¹ Pethe 1819: 3–32.

²² Pál 2007: 1407–1454.

²³ A Károlyi család tisztviselőinek jogállására lásd 7. táblázat *Rechtliche Stellung der Beamten der gräflich Károlyi'schen Familie, 1814–1818*. Brakensiek–Pál–Vári 2014: 222.

Összességében azt mondhatjuk, hogy amíg a 18. század elején a kliensviszonyokat a család közelsége és az ahhoz történő sokrétű kapcsolódás jellemezte, addig a század végére ez megváltozott, és elvesztette formáló erejét. Az aszimmetrikus személyes kapcsolatok, a nagyurak szolgálata a 19. században egyre inkább konkrétábbá, körülhatároltabbá és tárgyiasultabbá vált, és az említett családi vonatkozás eltűnt.²⁴ Bár a bürokratikus formák általánossá váltak – az erősödő kodifikáció és tárgyiasulás ellenére –, a személyes függőségi viszonyok itt-ott továbbra is kiemelkedő jelentőségűek maradtak. Ezeket a kötődéseket erősítette az a tény, hogy a központi és a helyi szintek között nem voltak közvetlen kommunikációs vonalak. A távol lévő földesurak lokális szinten továbbra is képviselőkre támaszkodtak. Következésképp a professzionalizáció ellenére a kölcsönös függőség és a mikroigazgatási együttműködés továbbra is megmaradt. Ez a hierarchikusan felépített hivatali szervezetből is adódott, hiszen a központi szervek és a lokális központok közötti kommunikációs csatornák legfőbb alkotóelemeit a kormányzat tisztségviselői jelentették. A földesúr ugyanis rajtuk keresztül tudta uralni, mi több, integrálni a nagybirtokokhoz kapcsolódó egyéb szereplőket. A hivatalnokok tehát a nagybirtokos legfőbb támaszai voltak, valamint a hatalom közvetítőinek számítottak a birtokigazgatásban és a helyi szinten történő kapcsolattartásban.²⁵

A közös birtokkormányzat ügyviteli hálózata

A következőkben visszatérünk a Károlyi-birtokkormányzat további alakulásához, amelynek újabb átalakítása 1827-ben következett be. Ekkor ugyanis a Károlyi család három ága: István (1797–1881), Lajos (1799–1863) és György (1802–1877) felosztotta a hatalmas kiterjedésű családi birtokokat, azaz az addig egységes kezelésben levő uradalmak egy része az elosztás során az egyes ágak birtokába került. Bizonyos birtokokat (Salánk, Nagymuzsaly, Lápispatak, Vásárhely) azonban közös kezelésben hagytak, és ezek irányítására közös kormányzóságot hívtak életre. Ez a közös birtokkormányzat a pótosztályt követően egészen 1877-ig fennmaradt, a felszámolását ekkor a három ág közösen határozta el. A birtokkormányzat legfőbb szerve a Pesten évente összeülő *nemzeti gyűlés* volt, illetve maga a kormányzat is rendszeresen, évente több alkalommal ülésezett.²⁶ A közös Károlyi-birtokok irányítója ettől kezdve a *birtokkormányzó*, valamint a *nemzeti kormányzó* lett, ezt a posztot előbb Károlyi Lajos, utóbb pedig

²⁴ Olga Khavanova elemezte a Habsburg-elitiskolák ösztöndíjpályázatait. Lásd ehhez: Khavanova 2000: 77–90, illetve Khavanova 2008: 1249–1266. Brakensiek–Pál–Vári 2014: 339. Ez Európában is új és formáló erővel bíró attitűdként jelent meg: a felvilágosodás a származással szemben az érdemeket és a teljesítményt részesítette előnyben.

²⁵ Lásd még Peters 1996: 185–197; Brakensiek 2009: 149–162.

²⁶ Kállay 1980: 24, 60.

Károlyi György töltötte be. A birtokkormányzat általában és a Károlyi család esetében is három – központi, kerületi, uradalmi – szinten működött. Ez esetben a központi szintnek a közös kormány felelt meg, továbbá ide tartozott a központi ügyészség, a közös főpénztár vagy a nemzetségi levéltár is. Kerületi hivatalnak számított például a kerületi felügyelőség vagy a kerületi számvevőség, majd ez alatt helyezkedtek el az uradalmi hivatalok, úgymint a tiszttartóság vagy a kasznári hivatal.²⁷ A birtokkormányzat részletes bemutatásától itt eltekinténk, hiszen a vizsgálathoz elegendő ezen hierarchiaszinteket látnunk, továbbá a közös birtokkormányzat felépítéséből adódnak a hivatali hálózat kulcsfigurái, a kapcsolati és térbeli hálózat csomópontjai.

Kezdjük az utóbbival, azaz ezen ügyviteli hálózat térbeliségével, amelyen keresztül azonnal visszaköszön a Károlyi család közös adminisztrációjának felépítése. Ahogy fentebb már vázoltuk, a birtokkormányzat eredményes igazgatásához elengedhetetlen volt, hogy a földrajzi távolságokat az adminisztráció lefedje, és egyúttal biztosítsa a kormányzat zavartalan működését. A térképen a közös kormányzat ügyviteli hálózatának térbeli kiterjedését láthatjuk, miután a kormányzat ügyeit településekhez kapcsoltuk.²⁸ Emellett viszont az ügyvitel földrajzi csomópontjai is láthatóvá válnak, hiszen minél több ügyintézés kapcsolódott az adott településhez, annál nagyobb csomópont rajzolódott ki. Értelemszerűen ezen térbeli hálózatból egyfelől a Károlyi-birtokkormányzat központi, másfelől a közös kormányzat legfőbb hivatalai emelkednek ki. Jelese a – szintén már korábban említett – Pesten működő központi hivatalok, valamint a vásárhelyi kerületi hivatal kommunikációja jelenik meg előttünk vizuálisan is. Sőt, sok esetben a földesurak is Pestről keltezték válaszaikat, így ezen ügyek is megmutatkoznak a vizualizációban. Emellett a közös birtokkormányzat funkciójából következően a dél-alföldi uradalom központjai színeződnek: a birtokigazgatási alközpontot előbb Szegváron alakították ki, később ezt a funkciót Hódmezővásárhely vette át. Központi szerepét az is jelezheti, hogy a tiszttartón kívül a Károlyi grófok számára is mindig tartottak fenn egy lakrészt az itteni kúriában. Majd 1827-től ezt a kúriát közösen birtokolták a grófi testvérek, illetve a felosztott és a közös részeket – a vásárhelyi, az orosházi, a szentesi és a csongrádi uradalmat – innen irányították.²⁹ A közös kormány főbb helyszínei mellett a Szabolcs-Szatmár vármegyei birtokigazgatási (al)központok jelennek meg, valószínűsíthetően a grófi testvérek saját hivatalainak ügyintézése folytán. A közös kormányzatban ugyanis természetesen a közös tisztek tevékenykedtek, de mellettük fontos ellenőrző és érdekérvényesítő tevékenységet láttak el a testvérek saját alkalmazásában álló tisztviselők. Erre részletesebben kitérünk még a kerületi tisztiszek ismeretésekor és a hivatali hálózat áttekintésekor. A hivatali központok közötti távolságok

²⁷ A birtokok felosztásának és a birtokkormányzatnak a részletes leírását lásd: Szilágyi 2020: 1145–1151.

²⁸ 1. térkép A Károlyi közös birtokkormányzat térbeli hálózata: <https://nodegoat.abtk.hu/viewer.p/79/3460/scenario/1/geo/fullscreen>

²⁹ Virág 2005: 22–23.

kapcsán röviden érdemes kitérni az ügyintézés gyorsaságára is. Bár a levelek sokszor egy-két héten belül megfordulhattak Hódmezővásárhely és Pest között, az ügyvitel rendjéből következően a kérvényezéstől a határozatig ennél hosszabb idő telhetett el. A kérvényező az adott hivatalhoz fordult, a kérvényezett ügyet a felterjesztése előtt rendszerint a tisztiszéken tárgyalták. Az ülés jegyzőkönyvének pontjait továbbították a földesúrnak, aki ezt követően hagyta jóvá vagy utasította el a szóban forgó ügyet. Ha kifizetés, vizsgálat, egyéb iratok bekérése történt, vagy az iratot levéltárba helyezték, akkor a munkába további hivatalokat, uradalmi tisztviselőket kellett bevonni és utasításokkal ellátni. Mindez egy egyszerű ügy esetében pár hónapon belüli átfutást jelenthetett, ami függött a tisztiszék összehívásától, a felterjesztés és a válasz helyszínétől, időpontjától, valamint az esetleges vizsgálat elrendelésétől, a javaslat bevárásától. Általában azonban inkább fél és egy év között mozgott az ügyintézés időtartama, számos esetben pedig több éven át elhúzódott egy-egy ügy lezárása. Ezen a ponton visszautalhatunk a bevezetésben már említett adminisztrációba beépülő ellenőrzési technikákra is, amelyek úgyszintén befolyásolhatták az ügyintézés folyamatát.

A hálózat térbeli kiterjedtségét követően nézzük meg ugyanezt az ügyviteli hálózatot a hivatali kapcsolatok szintjén! A hálózat leírása előtt azonban szükséges vázolni, hogy az adatbázis mintegy 7000 hivatali ügyet rögzít. Persze ez közel sem jelenti azt, hogy 1827 és 1877 között – ameddig a közös kormány fennállt – nagyságrendileg ennyi ügy fordult volna meg a közös kormány tisztviselőinek a kezei között, hiszen vélhetően a családi levéltárban és a helyi birtokkormányzati szinteken további iratok köthetők az itt rögzített ügyekhez.³⁰ Azaz vélhetően még nagyobb ügyszámot lehetne regisztrálni további források feldolgozásával és az adatbázishoz való kapcsolásával. Az adatbázis viszont kompaktan kezeli a – fentebb már hivatkozott – közös kormány iratanyagát. Miután az adatmodell kifejezetten az ügyvitel menetére, az eljárás szereplőire épít, ezért az adatbázisnak feltehető kérdések és maga az adatvizualizáció is erre a kérdéskörre korlátozódik. Azaz az adatbázison alapuló hivatali kapcsolathálózat azt tudja megmutatni nekünk, hogy a közös birtokkormányzat hivatali hálózatának kik voltak a legaktívabb tagjai, milyen tisztviselők között alakultak ki kapcsolatok, ezen belül is milyen gyakorisággal vagy éppen kik és milyen ügyekben jártak el. Természetesen ez esetben is bírhatunk hipotézissel, miszerint a központi hivatalokban lévő tisztviselők pozíciójukból fakadóan a hálózat csomópontjaivá válhattak, és valószínűsíthetően a kulcspozícióban lévő tisztviselők között alakultak ki a legaktívabb kommunikációs csatornák. A feltételezés várható igazolása mellett összességében mégiscsak számszerűsíthető és árnyaltabb képet kaphatunk a birtokkormányzaton belül kialakult – ez esetben csak – formális hivatali kapcsolatokról. Azért csak azokról, mert az informális

³⁰ Részletesebben Szilágyi 2020: 1150–1151, többek között az ügytípusok szerinti csoportosításra, valamint időbeli és térbeli megoszlásra lásd uo. 1155–1157.

viszonyok bekapcsolása egy másik vizsgálatnak a tárgya lehet, ami az adatbázis további építését és a tárgykör kibővítését is jelentené. Mindenesetre az alábbiakban nézzük meg, hogyan tudjuk megrajzolni a *nodegoat* által kínált adatvizualizációs keretrendszer segítségével a hivatali kapcsolatokat.

A közös birtokkormányzat teljes hálózatában az összes olyan személyt láthatjuk, akik bármilyen ügyvitel révén kapcsolatba kerültek a Károlyi család közös adminisztrációjával. Ez megmutathatja, hogy 1827 és 1877 között összesen hány tagja volt ennek a hálózatnak – legyen az földesúr, tisztségviselő, bérlő stb. –, továbbá arra is rámutathat, hogy valójában kik voltak a hálózat, és így egyben az ügyvitel legaktívabb ügyintézői, szereplői. Fontos újra hangsúlyozni azt, hogy a szereplők, a hálózat csomópontjai közötti kapcsolatot a birtokkormányzaton belüli ügyintézés teremti meg. Következésképp ha egy adott tárgyban leveleztek, ha a kormányzat és a bérlő között szerződés kötött, ha a földesúrhoz kérelemmel fordultak, ha a központi adminisztráció részéről kifizetés történt az alkalmazottak irányába, vagy éppen hitelfelvételre került sor, akkor az időponttal, helyszínnel és a résztvevők nevével került rögzítésre az adatbázisban. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a kormányzaton belüli ügyviteli interakciókat a legtágabban értelmeztük és vezettük fel az adatbázisba. Ez a hálózat – miután az ügyintézés jelenti a relációt – az ügyviteli kapcsolatokat mutatja meg, amelyben 2444 szereplő (csomópont) található több mint 15 000 ügyviteli kapcsolattal. A térbeliségnél már említettük, hogy az ügyek száma közel 7000 volt, ahogyan az is szóba került már, hogy egy-egy ügyhöz több személy is kötődött, azaz ennek ismeretében válik érthetővé a kapcsolatok magasabb száma.³¹ Lényeges kiemelni azt is, hogy a hálózat időbelisége a közös birtokkormányzat fennállásának az időszaka, azaz ebben a formában nem tudja kezelni, hogy ki, mikor és mennyi ideig viselt pozíciót a Károlyiak közös adminisztrációjában. Következésképp nemcsak az ügyvitel kulcsfigurái emelkednek ki a hálózatból, hanem azok is, akik a Károlyiaknál hosszabb ideig szolgálatban álltak. Ez a két tényező – a központi tisztviselői alkalmazás és a pozíció betöltésének hossza – egymást erősíti, azaz jó eséllyel válnak csomóponttá a hosszú ideig szolgáló, központi szerepet betöltő személyek a hálózatból. Ezek ismeretében vizsgáljuk meg közelebbről ezt a hivatali hálózatot.

A legnagyobb csomópontok és így az ügyviteli hálózat legtevékenyebb tagjai már itt is megmutatkoznak, hiszen Károlyi Lajoshoz és Károlyi Györgyhez köthető a legtöbb

³¹ Az ügyeken belül további kategóriákat hoztunk létre, így 31-féle ügytípust szerint csoportosítottuk az ügyeket, így például a kölcsönfelvételekkel, a kifizetésekkel, az épületekkel stb. kapcsolatos ügyek külön lekérdezhetők és vizsgálhatók. Sőt, eltérő címkézés révén speciális esetek is külön kezelhetők, úgymint a fagykárhoz, a csatornázáshoz, a vasúthoz, a szőlőhöz vagy az egyházhoz kapcsolódó kérdések. Ezenkívül vannak nagyobb csoportok, amelyek lehetővé teszik, hogy például az egyházi ügyeken belül külön lehessen vizsgálni a katolikus, a református és az evangélikus közösséggel kapcsolatos tárgyakat, problémákat és megegyezéseket.

ügyviteli kapcsolat. Nemcsak azért, mert az ügyintézési folyamat végén helyezkedtek el, és a legtöbb ügyben az ő végső szavuk és döntésük érvényesült, hanem személyes vállalásuknak is tekinthető, hogy földesúrként tevékeny szerepet vállaltak a közös birtokok igazgatásában. Ne feledjük ezúttal sem, hogy ez a hálózat mindösszesen a közös családi birtokkormányzatban vállalt szerepüket mutatja, és a saját birtokaik irányításából adódó ügyintéзések nincsenek hozzárendelve ehhez az adatbázishoz és így ezen hálózathoz. Mindeközben hiányolhatjuk a hálózatból a harmadik testvért, Károlyi Istvánt, akihez – a fivérek közül és a hálózatban is – a legkisebb aktivitás köthető. Ez azt jelzi, hogy leginkább csak tájékozódott a közös ügyekről, és a közös végső döntésekben vállalt részt. Ez abból is következhetett, hogy a közös kormányzat vezetői tisztségét nem viselte.

A továbbiakban a Károlyi testvérek ügyviteli hálózatát elemezzük, amelyben az érintett személyek és kapcsolatok a testvéreknek adott színek alapján színeződnek a hálózatban.³² A testvérek közül a legtöbb ügyviteli kapcsolattal *Károlyi Lajos* bírt, őt követte *Károlyi György*, majd *Károlyi István*. A hálózatukban közös, hogy az első tíz kapcsolat között szerepel a fivérekkel való kapcsolattartás. A szintek közül viszont csak a központi és kerületi szintekkel való érintkezés mutatkozik meg, azon belül pedig elsődlegesen a jogi és gazdasági ügyvitel emelhető ki. A hálózatukban szereplő személyeket külön is érintjük és tárgyaljuk, miután ezen ügyviteli kör feltérképezése egy-egy kulcsfigurán keresztül bontakozik ki még jobban. Így Károlyi István kisebb szerepvállalása mellé rögvest bekapcsolnánk *Brünek József* személyét, aki kiemelkedik a teljes ügyviteli hálózatból és Károlyi István hálózatában is a legaktívabb szereplő a Károlyi testvérek után. Brünek ugyanis gróf Károlyi István uradalmi főtisztje volt. A keszthelyi Georgikonban kapott képzés után 1814-től a gróf Károlyi család uradalmában vállalt hivatalt. A Károlyi testvérek osztozkodása után Károlyi István összes birtokának kormányzója lett.³³ Nagyságrendileg hasonló aktivitást mutat ebben az ügyviteli hálózatban, mint Károlyi István, ellenben a kapcsolatai egy szinttel lejjebb helyeződnek, hiszen a testvérek jószágigazgatóival, a közös kerületi tisztekkel, sőt uradalmi tisztekkel volt kapcsolatban. Példának okáért a legtöbb levelet a böldi rév felügyelőjével, *Zrameczky Imrével* váltotta, aki a Szentés és Csongrád közötti tiszai átkelőről tett jelentést, adott számadást, nyújtott be kérelmet a főtiszthez. Hasonlóan operatíván kapcsolódott *Olsavszky Györgyhöz*, Károlyi György uradalmi tiszttartójához (1829–1840), később közös vásárhelyi felügyelőhöz,³⁴ vagy *Pokomándy Gáborhoz*, aki a Károlyi család uradalmi tiszttartója, majd közös kerületi felügyelő volt, később

³² 1. ábra. Károlyi testvérek: Lajos, György és István ügyviteli hálózata a közös birtokkormányzatban. Pirossal színeződnek a Károlyi Lajoshoz, lilával a Károlyi Györgyhöz, zölddel a Károlyi Istvánhoz köthető kapcsolatok. <https://nodegoat.abtk.hu/viewer.p/79/3460/scenario/3/soc/fullscreen>

³³ Szinnye 1891.

³⁴ Héjja 2009: 402.

Csongrád vármegye törvényhatóságának és Szentés város képviselő-testületének tagja lett.³⁵ Nem utolsósorban pedig rokona annak a *Pokomány Istvánnak*, aki 1870–1876 között Hódmezővásárhely polgármestere volt, és akinek a személyét a későbbiekben még érintjük, ahogy *Fehérváry Ferenc* földmérőét is. Végezetül a kapcsolatai közül megemlítjük még *Gosztonyi Sándort*, aki kezdetben a keszthelyi uradalom ügyésze volt, később a csongrád-szentési uradalom ügyésze (1837) lett, és Szegváron telepedett le. A közös birtokkormányzaton belül közös kerületi felügyelői tisztséget viselt.³⁶ Feltételezhető, hogy Brünek – különböző időpontokban, de – a közös kerületi felügyelővel (*Olsavszky, Pokomány, Gosztonyi*) érintkezve tájékozódott a közös birtokokról, és adott tájékoztatást azokról Károlyi István felé. Brünek kapcsolatai egyfelől jelzik a megyei szinten szerveződő, uradalmakat összekötő operatív ténykedését, másfelől megvilágítja a *jószágkormányzó* vagy *jószágigazgató* funkcióját, miszerint a nagybirtokkormányzat legfelsőbb szintű vezetője, a földesúr teljes jogú helyettese volt. Ahogy a neve is jelzi, az egész „jószág vezérlése” rajta állt: különösen ügyelt a gazdálkodásra, az építkezésekre, a termények eladására, a takarmányozási rendszerre, a földmérő munkájára.³⁷

A következőkben maradunk egy központi pozíciónál, ám most kerületi szintre ereszkednénk. Ennek a tisztségnek a *felügyelő* vagy más néven az *inspektor* feleltethető meg, aki a birtokkerület vezetője, a jószágkormányzó legfőbb segítője volt. Ő volt az, aki negyedévenként meglátogatta az uradalmakat, a jelentéseiket felülvizsgálta, azt a felsőbb vezetéshez továbbította. Az uradalmak sok esetben rajtuk keresztül érintkeztek a kormányzóval, esetleg a birtokossal. Ilyen felügyelők működtek az Esterházy hercegi, a Batthyány-, a gödöllői Grassalkovich-, a Festetics- és jelesen a Károlyi-uradalmakban is. A felügyelő irányította a kerületi felügyelőségek (számvevő, számtartó, pénztáros, írnok, gyakornok) a munkáját is.³⁸ A legfőbb ügyintézés kerületi szinten a kerületi tisztiszék keretei között zajlott, amelynek az elnöke nem más, mint az említett felügyelő volt. A tisztiszékek célja a nagybirtok gazdálkodásának, igazgatásának és jogszolgáltatásának intézése, különösképpen az uradalmi jövedelmek növelése volt. Ha egyébként több kerület közös széket tartott, akkor annak az elnöke egy magasabb szintű tiszt lehetett, mint például a főkormányzó. A szék tagjai voltak a kerületi ügyész (aki a felügyelő helyetteseként elnökölhett a gyűlésen), a számvevő, a számtartó, a levéltáros, a titkár (jegyző) és az uradalmi tiszttartók, valamint az üléseken gyakori vendég lehetett a földmérő.³⁹ A közös kerületi üléseken azonban nemcsak a közös kerületi tisztviselők

³⁵ Héjja 2009: 422.

³⁶ Héjja 2009: 286.

³⁷ Kállay 1980: 106. Pozíciójára használatos kifejezések még: director, praefectus, gubernátor, Güterverwalter, Güterdirektor.

³⁸ Kállay 1980: 106–107.

³⁹ Kállay 1980: 48.

voltak jelen, hanem a három ág felügyelői is állandó résztvevői voltak a tisztiszeknek. Így Érkövy Adolf Károlyi István, Czagányi Mihály Károlyi György, Szendrey Ignác pedig Károlyi Lajos felügyelőjeként vett részt ezeken az üléseken. Miután Érkövy és Szendrey személyéhez tudunk leginkább információkat kapcsolni, ezért nézzük meg, hogy az ő ügyviteli kapcsolataik hogyan alakultak a közös birtokkormányzaton belül.

Érkövy Adolf – Brünek Józsefhez és sok más birtokkormányzati alkalmazotthoz hasonlóan – szintén a keszthelyi Georgikonon végzett (1836–1837), majd ezt követően Pesten jogot tanult. Károlyi István szolgálatába 1838-tól állt: előbb a számvevőségnél, azután a felgyői szeszgyári ellenőrségnél, majd a csongrádi tiszttartóságnál nyert alkalmazást. Három és fél évi szolgálat után jószágigazgatósági titkár lett Fóton. Ettől fogva mind nagyobb tevékenységi kört ölelt fel. 1843-ban Károlyi Istvánnal megalapította a Pest vármegyei gazdasági egyletet, amelynek több évig titkára volt. 1848-tól Derekegyházán volt a Károlyi-uradalmak felügyelője, 1851-től a királydaróci és pásztói birtokok igazgatója, 1852-ben pedig a Tiszaszabályozó Társaság elnöke volt. Amikor 1857-ben nyugdíjazták, akkor három fiának iskoláztatása végett Pestre költözött. Számos gazdasági vonatkozású tanulmányt írt, foglalkozott a jobbágykérdéssel, az örökváltással, az okszerű gazdálkodás szükségességével. 1864-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának választották. 1866-ban a grófi nyugdíj megtartása mellett előbb a csákvárkövéri alapítványi uradalmak főtitkárjává nevezték ki, majd 1867-ben Lónyay Menyhért pénzügyminisztertől a pécskai kerületi kincstári uradalmak igazgatását nyerte el. 1868 februárjában Bécsbe hívták, hogy a pénzügyminisztert képviselje az első delegációban. 1869-ben és 1872-ben Csanád vármegye battonyai kerülete megválasztotta országgyűlési képviselőnek. 1880-ban szeme világának teljes elvesztése miatt hivatalviselési képességét is elvesztette, így miniszteri tanácsosi címmel nyugdíjazták, és Keszthelyre vonult vissza, ahol 1883-ban hunyt el.⁴⁰ Aktív kapcsolata a kerületi ügyésszel, *Horváth László*val, a kerületi számvevővel, *Molnár Károly*val, a földmérővel, *Fehérváry Ferenc*cel, illetve a másik két felügyelővel volt. Érkövy a Károlyi testvérekhez viszonyítva kevesebb kapcsolattal bírt, és azok jóval kisebb körben érvényesültek, ami azt a feltételezést engedi meg, hogy a felügyelő feladatai és így interakciói leginkább a kerületi székekre koncentráálódtak. Miután kevesebb interakcióval bírt, akár mint egy jószágkormányzó, akár mint egy – a későbbiekben külön tárgyalt – kerületi ügyész, így erre vélhetően szerepe adhat magyarázatot, miszerint a közös kormányzaton belül leginkább csak ellenőrző és érdekérvényesítő funkcióval bírt, és kevésbé operatív működést vártak el tőle a kormányzaton belül.

Lássuk az azonos tisztségben lévő *Szendrey Ignác*ot – Szendrey Júlia édesapját –, aki 1824-ben kezdte meg tanulmányait a keszthelyi Georgikonban, melynek elvégzése után

⁴⁰ Magyar Életrajzi Lexikon: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/e-e-7530E/erkovy-adolf-1847-ig-ploetz-vencel-7542A/>

a Festetics család uradalmában dolgozott ispánként. 1838-ban a Csongrád vármegyei Mágocson vállalt munkát, 1840-től pedig a Szatmár vármegye egyik legnagyobb birtokosának számító Károlyi Lajos alkalmazásába került át, mivel az erdődi uradalom inspektora lett. Károlyi Lajos uradalmának felvirágoztatását egyértelműen Szendrey Ignác kiemelkedő szakértelméhez kötötték a kortársak. A halálakor megjelent újságcikkek külön megjegyezték, hogy Károlyi Lajos gróf végrendeletében arra utasította örökösét, Károlyi Alajos (1825–1889) grófot, hogy a gazdaságban semmi változtatást ne tegyen, és hogy tanácsért gazdasági ügyekben senki máshoz ne forduljon, mint Szendrey Ignáchoz. A Festetics-, majd a Károlyi-uradalomban dolgozó inspektor komoly gazdasági szakember volt, aki rendszeresen publikált mezőgazdasági szakfolyóiratokban, választmányi tagja volt a Magyar Gazdasági Egyesületnek, és fennmaradt egy latin nyelven, *Oeconomia ruralis* címen készült kézírata is.⁴¹ A közös birtokkormányzati hálózatban a hozzá kapcsolható interakciók száma és köre közel azonos Érkövy Adolfohoz, hiszen az aktív kapcsolatok között ott van *Károlyi György*, a Károlyi Istvánt képviselő *Brünek József*, a két felügyelő, *Czagányi Mihály* és *Érkövy Adolf*, majd pedig következnek a közös tisztek, tehát kapcsolata leginkább csak a központi és kerületi tisztségviselőkkel volt. Ezek alapján összegzően két dolgot érdemes még kiemelni. Az egyik, hogy ezen felügyelők a három ág közötti információcserének, a döntés-előkészítésnek és a földesúri határozat továbbításának legfontosabb képviselői voltak. A másik, hogy az ismertetett pályájuk világosan rámutat egy fentebb vázolt sajátosságra, miszerint nemcsak arról van szó, hogy a birtokigazgatás folyamatosan formálódott, hanem a nagybirtokok alkalmazottainak helye és szerepe is változott: nem csupán a birtokigazgatáson, hanem a társadalmon belül is. A 19. század közepi, végi alkalmazottak ismeretei az alkalmazott tudományokra, a természettudományos és közgazdaságtani elméletekre, illetve a tapasztalatokon alapuló gazdasági gyakorlatokra építettek. A tisztai állások betöltői magasan szakképzettek voltak, önálló értelmiségi, önszerveződő csoporttá váltak, sőt birtokkormányzati karrierjük a magasabb állami szolgálatba vagy tudományos életbe való belépést is lehetővé tette.⁴²

Összehasonlításként és példának okáért álljon itt egy közös inspektor hálózata is, így *Victoris Maximilian* személyét hoznánk, aki a közös kormány kezdeti időszakának aktív adminisztrációs tevékenysége miatt (1828 és 1831 között) egy főbb csomóponttá vált az ügyvitelen belül. A hálózata egyértelműen kerületi szinten szerveződik, így többek között *Dombrády János* közös kerületi kasznár, *Posta Ferenc* közös kerületi ügyész, *Röth József* közös kerületi tiszttartó, *Wezerle János* közös kerületi számvevő jelenik meg kapcsolatai között. Azaz bár ugyanúgy ő is felügyelői tisztséget töltött be, viszont tevékeny részt kellett vállalnia a közös birtokkormányzat működtetésében, amelyet ügyviteli kapcsolatai is leírnak.

⁴¹ Gyimesi 2020: 102–103.

⁴² Kiss 2022: 267–281.

A közös kerületi felügyelő mellett a *közös kerületi ügyész* volt a legfőbb koordinátor a birtokkormányzaton belül. Valójában a hálózaton belül nekik voltak a legaktívabb kapcsolataik a legfőbb közös és központi tisztviselőkkel, így *Posta Ferenc*nek (1828–1833), *Gosztonyi Sándornak* (1833–1842), *Szabó Lászlónak* (1842–1848), valamint *Horváth Lászlónak* (1848–1873). Nem tekintjük át mindegyik kerületi ügyész hálózatát, csak a két utóbbi, nagyobb kapcsolati körrel rendelkező ügyészt vesszük górcső alá, akik mindketten egyébként *Bártfay László* ügyvéddel, *Károlyi György* ügyészével és központi titkárával rendszeres kapcsolatban álltak. Ez a *Bártfay* által vezetett naplóból derül ki, hiszen többször tettek látogatást nála. Ez a forrás kiváló alkalmat kínál arra is, hogy a kerületi tisztviselők személyének megrajzolásakor egy másik szint is megmutassunk.

*Horváth László*t 1848-ban tették meg a vásárhelyi kerületi ügyészi hivatal élére – az uradalom számára igen kínos visszaélési ügy eredményeként. A vásárhelyi lakosokban 1847-ben ugyanis megfogalmazódott az elkülönített közlegelők visszaszerzésének gondolata. Ebben nem kisebb támogatóra talált a lakosság, mint *Szabó László* akkori vásárhelyi kerületi ügyész. A tanúvallomások szerint maga *Szabó* tanácsolta és terjesztette Vásárhelyen, hogy a lakosság visszafoglalhatná a közlegelőt. A *Török Bálint* másodalispán által vezetett vizsgálat során nem sikerült a vádak igazolni, az eljárást követően azonban *Szabó* nem maradhatott. „Eleget uralkodott rajtunk, menjen a dolgára!” – fejezték ki személyének elutasítását a vásárhelyiek. Az uradalom a kínos kérdést végül úgy oldotta meg, hogy *Szabó*t „érdemei elismerésével” nyugdíjba küldte, valamint jó ürügyet talált a kerületi ügyészi hivatal átszervezésére is. *Szabó László* menesztését követően, 1848. július 1-jével *Horváth László* orosházi ügyészt nevezték ki vásárhelyi kerületi ügyésszé, aki 25 éven át, 1873-ig, a Hódmezővásárhellyel való megegyezésig töltötte be ezt a pozíciót.⁴³ Mielőtt a hálózataikat közelebről is szemügyre vennék, idézzünk a *Bártfay* által vezetett naplóból, ahol több *Károlyi*-alkalmazottal is találkozhatunk: „*Tegnapelőtt óta köhögtem ’s rekedt vagyok: de alvásom elég jó vala. Fejérváry* mérnök látogata meg Vásárhelyről. Utána *Szabó László*. *Nem sokára* jött hozzám a’ Gróf; megvizsgálá *Szekrényesy*⁴⁴ számadását ’s a’ *Radnicsét*. *Én is előmutogatám neki a’ tavalyi számadásra tett észrevételeket ’s a’ pénztár jelen vékony állapotját. Waltherrhez* menék *Ödönnel* öreg *Strobelné* végrendelményének aláírására: *de ő nem jövéen oda, abban maradt.*[...] *Átadám Waltherrnek a’ Beneféle kötelezvényt, ’s elküldém az Orosházára szóló levelet Kertészfy által Szabó Lászlóhoz. Olvastam estig. Volt itt Reviczkyne ’s Máli. Estve felé hirtelen nagy vihar támadt ’s a’ levegőt eltölté porral.*

⁴³ MNL OL 408. 43. d. 1848/15–18. Herczeg 1980: 11–12. A hivatali visszaélés mellett *Horváth* különösen nehéz helyzetben vette át a hivatalt, hiszen a pénztárak üresek voltak, mert a rendszeres jövedelmi források megszűntek, a haszonbérlek nem tudtak vagy nem akartak fizetni.

⁴⁴ *Szekrényesy József* (1811–1877) ügyvéd, a pesti kaszinó levéltárosa.

*Délben megérkezett Oláh Szénásról.*⁴⁵ Szabó László mellett olvasható a már többször említett Fehérváry Ferenc mérnöknek, Kertészfy Lászlónak, Károlyi György levéltárnokának, vagy Walter Lászlónak, a nemzetség levéltárosának a neve, aki egyébként Bártfay közeli barátja volt. A napló több bejegyzéséből is kibontakozik, hogy a Károlyi család több tisztségviselője rendszeres látogatója volt Bártfaynak, és mint titkár valóban egy információs csomópontként működött nem csak a nagybirtokok alkalmazottainak a körében.⁴⁶ Nézzük milyen hálózat kapcsolható Szabó Lászlóhoz és Horváth Lászlóhoz! Bár mindkettőjük azonos tisztséget viselt a közös birtokkormányzaton belül, mégis az ügyviteli kapcsolatok alakulása leképezi a birtokkormányzat formálódását és a családon belüli változásokat. Szabó László kapcsolati hálózata a következőképp alakul: *Károlyi György*, *Pokomándy Gábor* közös felügyelő, *Molnár Károly* közös számtartó, *Fehérváry Ferenc* földmérő, *Tabody Pál*, a Károlyi grófok jogügyi igazgatója, *Pák Dienes*, Károlyi György tiszttartója, *Kertészfy János*, Károlyi György levéltárosa, *Szemethy Mihály*, Károlyi György számtartója, végül *Sulyok Ignác* közös kasznár. Szabó tehát egyrészt Károlyi Györggyel, az akkori nemzetségi kormányzóval és annak saját alkalmazottaival, másrészt a közös birtokkormányzat tisztségviselőivel tartott hivatali kapcsolatot. Horváth szintén főként Károlyi Györggyel, valamint a családból Lajossal, illetve Lajos fiával, Alajossal bírt aktívabb kapcsolattal. A családon kívül *Walter Gézához*, a család levéltárosához, *Molnár Károlyhoz*, a közös számtartóhoz, *Érkövy Adolfhoz*, István felügyelőjéhez, *Czagányi Mihályhoz*, György felügyelőjéhez, *Pokomándy Istvánhoz*, Hódmezővásárhely polgármesteréhez vagy *Beer Mórihoz*, Hódmezővásárhely legértékesebb haszonbérletének, a helyi serháznak a haszonbérletjéhez fűzte szorosabb kapcsolat. Horváth hálózata érezhetően szűkebb, sokkal inkább a családra és a testvérek legfőbb tisztségviselőire épült. Ezen keresztül válik láthatóvá az időbeliség és a közös birtokkormányzat változása. A testvérek közül Károlyi Lajos ugyanis már 1850-ben kifejtette – vélhetően az 1848–1849-ben elindult és azt követő gazdasági és társadalmi változások nyomán –, hogy a közös birtokrészeket is fel kellene osztani, egyúttal sürgette az ehhez kapcsolódó előkészületek megkezdését. A Tisza-szabályozás munkálatai miatt elodázták a pótosztályt, a felosztás gondolatától azonban továbbra sem álltak el. A Károlyi család tagjai végül 1859-ben döntöttek arról, hogy az alföldi közös birtokokat 1860-ban felosztják, és ezáltal nagy részük Hódmezővásárhely tulajdonába kerül. Ám a közös részek felosztása 1862-re tolódt, és végül csak ebben az évben osztották fel a közös birtokokat, és egyedül a hódmezővásárhelyi kisebb királyi regálék (italmérési, vásárpénzszedési, halászati jogok stb.) maradtak közös kezelésben. A pótosztályról – a vásárhelyi kisebb királyi jövedelmekről és az ezekhez tartozó ingatlanokról – 1873-ban kezdődött meg a tárgyalás a város

⁴⁵ Kalla 2010: 337. *Az aláhúzásokkal történő kiemelés a szerzőtől származik.*

⁴⁶ Kalla 2010: 15. Kapcsolatrendszeréről lásd: 639–673.

vezetése és a család kormányzója, Károlyi György között, aki testvérét, Istvánt és néhai bátyjának, Lajosnak a fiát, Alajost is képviselte. Ennek eredményeként ugyanabban az évben kötötték meg az örökadásvételi szerződést. Következésképp Horváth valójában egy felszámolásra ítélt közös birtokkormányzatnak a kerületi ügyésze volt, és az utolsó évtizedekben – az 1862. évi ismert döntés eredményeképp – már leginkább az újabb felosztás körüli adminisztráció, azaz a közös tisztek és a perek lezárása, a kölcsönfelvételek rendezése, a felmérések elkészítése volt a legfőbb feladata. Így válik érthetővé Pokomándy Istvánnal, Hódmezővásárhely polgármesterével való szoros együttműködése is, hiszen Pokomándy a legelőelkülönítések és a kisebb királyi haszonvételek kisajátításának képviselőjét látta el. Éppen ezért volt egyébként sűrű levélváltásban Károlyi földmérőjével, Fehérváry Ferencsel is.

A hálózatból voltaképpen még egy központi hivatalt és egyben az ügyvitel egyik legaktívabb csomópontját emelnénk ki, méghozzá a *nemzettség levéltárosát*. Többek között azért is, mert a nemzettség archívumát a Walter família generációi vezették: *Walter László* 1822 és 1850, majd fia, *Walter Géza* 1851 és 1885 között állt a Károlyi-levéltár élén.⁴⁷ 1885-től egy harmadik Walther, Géza unokaöccse, *Walther Lajos* ügyvéd és levéltári segéd lett a család levéltárosa. Miután azonban összeütközésbe került a bírósággal, megvonták tőle az ügyvédi gyakorlatot, és felmentették a hivatalából, így 1897-ben helyére Éble Gábor került.⁴⁸ Hogy a levéltárnok központi szerepét megértsük, ahhoz érdemes tudni, hogy valójában ekkor mit is jelentett a levéltári munka. Az akkori archívári feladatkör ugyanis jóval kiterjedtebb volt, mint a mai értelemben vett levéltárosi munkakör. A levéltárnok ugyanis részt vett a birtokigazgatásban, a jogszolgáltatásban, a közigazgatásban, a gazdálkodásban és a pénzügyletekben is. Kulcspozícióját az is jelzi, hogy a személyét vagy maga a birtokos, vagy a családdülés választotta. Ha megnézzük a két – más-más időben levéltári szolgálatot vállaló – Walter hálózatát, akkor az esetükben úgyszintén a birtokkormányzat változása és az időben később szolgáló tisztségviselők hálózatának szűkülése regisztrálható. Bár mindkettejük aktív ügyviteli kapcsolatban állt a Károlyi családtagokkal, Géza hivatali kapcsolatai egyértelműen eltolódnak a nemzetiségi tagok irányába, hiszen ahogy a birtokkormányzat feladata szűkült, úgy az általa érintett hivatali kör is kisebb lett. A korábbi központi és kerületi tisztviselők helyett olyan tisztviselőkkel maradt meg aktívabb kapcsolata, mint például *Praznovszky Ignác*, a gr. Károlyi család uradalmi központi ügyésze (1849–1892), vagy *Kamotcsay János* (1862 és 1865 között) szentesi polgármester.

⁴⁷ Kalla 2010: 15. A hálózatban előfordul Walther Károly is, aki a Károlyiak nagykárolyi pénztárosa, perceptora volt. Öccse Walther László volt.

⁴⁸ Éble 1997: 179–194. A levéltár történetében egyébként szintén fordulópontot jelentett a közös birtokkormányzat felszámolása, hiszen 1877-ben levéltári alapítványt hívtak életre. Ehhez lásd: Szilágyi 2020: 1148.

Összegzés

Összefoglalásunkat két irányból közelítenénk meg: egyfelől a tanulmány első részében taglalt bürokratizálódás folyamatához, másfelől a módszertani kísérlet főbb eredményeihez kapcsolódva emelnénk ki néhány lényeges megállapítást.

Ahogy fentebb vázoltuk, a 18. század közepétől egyre nagyobb térbeli távolság volt megfigyelhető a nagybirtokos és az alkalmazottai között. Ez az elkülönülés önmagában is jelentős változásokat eredményezett a birtokkormányzatban, ahogyan maga a bürokratizálódás és professzionalizáció folyamata is.⁴⁹ A bürokratikus igazgatás kulcspozícióban lévő hivatalnokai lokális szinten autonóm hatalomra tehettek szert. Ebben viszont nem feltétlen az archaikus állapotok fennmaradását kell látni, éppen ellenkezőleg, a bürokrácia modernizációja és a közvetítői uralom ragadható meg benne, hiszen a tisztviselők a nagybirtokos helyi hatalomgyakorlásának eszközévé váltak. A megbízottak ily módon történő alkalmazása bár régi módszer volt, mégis új kontextusban realizálódott. A klientelizmus ugyanis beágyazódott a bürokratikus szervezetek világába, amely egyre inkább az írásos normákhoz kötődött. A Károlyi grófok bizalmasai – a szabályokat betartva és a nagybirtokosok elemi érdekeit képviselve – ezen igazgatási közegekben tevékenykedtek. Ráadásul a közegek átjárhatósága miatt sok esetben inkább előmozdították, mintsem akadályozták a bürokratizálódás folyamatát. Az egyik területről ugyanis a másikra vihették át a modernebb eljárási elemeket, így különösen a vármegyei közigazgatás professzionalizálódásához járultak hozzá. Bár az arisztokratszerepek változása nem volt vizsgálatunk tárgya, ezen a ponton megjegyezhetjük, hogy az ő hagyományos szerepfelfogásuk is átalakult. Következésképp a megbízók és a megbízottak szerepe egyszerre vált összetettebbé, miközben a régi és az új elemek egyszerre keveredtek és voltak jelen. A kliensszerepek intellektualizálódása egyrészt megfelelt a függőségi viszonyok elfogadásának, másrészt viszont autonómmokká, intellektuálisan független egyéniségekké váltak. Összességében a szolgálathoz való alkalmazkodás és a fejlődő igazgatás érintkezési zónájában a hatalomgyakorlás régebbi intézményi aspektusai – a hagyományos viselkedésmintákkal együtt – kerültek át a modernitás világába. Ez tulajdonképpen nem a klientelizmus eltűnését, hanem formájának megváltozását eredményezte.⁵⁰

Ezen keretek között jobban értelmezhetővé válik, hogy miért fontos a közös birtokkormányzat nagyobb csomópontjainak, az ügyviteli hálózat kulcsfiguráinak és az ő hálózataiknak a megragadása, hiszen valójában a hatalomgyakorlás lokális képviselőit láthatjuk bennük. Egyúttal a központi és kerületi tisztviselők hálózatain keresztül jól kirajzolódtak a birtokkormányzat hierarchikus szintjei is, sőt a kormányzat időbeli változása is megfogható volt a kapcsolatok alakulása által. A rövidebb kitekintések azt

⁴⁹ Brakensiek–Pál–Vári 2014: 352.

⁵⁰ Brakensiek–Pál–Vári 2014: 345–348.

is megmutatták, hogy egy magas rangú tiszt milyen kapcsolatokkal bírt nemcsak birtokkormányzati, hanem társadalmi szinten is. Ez szintén erősíti azt a fentebb vázolt általános megállapítást, miszerint az adminisztráció magasabb fokában lévő tisztviselők értelmiségi csoporttá formálódtak a század közepére, végére. Az autonómiájuk immár nem csupán a hivatali környezetben, hanem a tudásuk közvetítésében és a véleményük megfogalmazásában is megnyilvánult. A formális hálózat bemutatása azonban csak kezdőlépése lehet a nagybirtokkormányzatok és hivatali hálózatok leírásának, hiszen az informális kapcsolatok feltárása, a hivatali karrierok feldolgozása további és valósabb képet nyújthat a földesurak apparátusának működéséhez.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
P 408. A Károlyi család nemzetségi levéltára. Közös kormány.

HIVATKOZOTT IRODALM

- Bán Péter 1977: A nyugat-dunántúli Batthyány-uradalmak birtokigazgatási rendszere a XVII. század első felében. *Agrártörténeti Szemle* (19.) 1–2. 24–71.
- Boissevain, Jeremy 1974: *Friends of friends. Networks, manipulators and coalitions.* Oxford.
- Brakensiek, Stefan 2009: Communication between Authorities and Subjects in Bohemia, Hungary and the Holy German Empire, 1650–1800: A Comparison of Three Case Studies. In: Blockmans, Wim – Holenstein, André – Mathieu, Jon (Hg.): *Empowering Interactions Political Cultures and the Emergence of the State in Europe 1300–1900.* London. 149–162.
- Brakensiek, Stefan – Pál, Judit – Vári, András 2014: *Herrschaft an der Grenze – Mikrogeschichte der Macht im östlichen Ungarn im 18. Jahrhundert.* Köln.
<https://doi.org/10.7788/boehlau.9783412215972>
- Breton, Albert – Wintrobe, Ronald 1982: *The Logic of Bureaucratic Conduct. An Economic Analysis of Competition, Exchange and Inefficiency in Private and Public Organizations.* Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511896033>
- Éble Gábor 1997: A gróf Károlyi nemzetség levéltára. (Közzéteszi Sunkó Attila). *Fons* (4.) 2. 179–198.
- Gyimesi Emese 2020: Szendrey Ignác mint apa. *Korall* (21.) 82. 102–125.
- Hajdu Lajos 1983: *A közjó szolgálatában. (A jozefinizmus igazgatási és jogi reformjairól).* Nemzet és emlékezet. Budapest.

Szilágyi Adrienn: A Károlyi család közös birtokkormányzatának hivatali hálózata...

- Hajdu Lajos 1982: *II. József igazgatási reformjai Magyarországon*. Budapest.
- Herceg Mihály 1980: A csongrád-vásárhelyi uradalom kialakulása (1709–1848). In: Farkas József (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből* 4. Szeged. 61–128.
- Héjja Julianna Erika 2009: *Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848*. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 11.) Gyula.
- Jansen, Dorothea 1999: *Einführung in die Netzwerkanalyse. Grundlagen, Methoden, Anwendungen*. Opladen. <https://doi.org/10.1007/978-3-663-09873-7>
- Khavanova, Olga 2000: Elite Education and Politics: Hungarian Nobles at the Viennese Theresianum in the Eighteenth Century. *Sic Itur Ad Astra* (12.) 4. 79–90.
- Khavanova, Olga 2008: A kérelemírás mestersége. Hivatalnoki pályafutások a 18. századi Habsburg monarchiában. *Századok* (142.) 5. 1249–1266.
- Kalla Zsuzsa (szerk.) 2010: *Bárfay László naplói*. Budapest.
- Kállay István 1980: *A magyarországi nagybirtok kormányzata 1711–1848*. Budapest.
- Kiss Zsuzsanna 2022: Gazdatisztek egy átalakuló társadalomban. In: Czoch Gábor – Sasfi Csaba – Tóth Árpád (szerk.): *A város örök: Tanulmányok Bácskai Vera emlékére*. Budapest. 267–281.
- Laczlavik György 2021: A Károlyi család birtokai a 18. században. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv*. XXII. Nyíregyháza. 242–258.
- Lind, Gunnar: Great Friends and Small Friends. Clientelism and the Power Elite. In: Reinhard, Wolfgang ed.: *Power Elites and State Building*. Oxford–New York, 1996. 123–147. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198205470.003.0007>
- Mitchell, Jon P. 1996: Patrons and clients. In: Bum, Alan – Spencer, Jonathan (eds.): *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London. 416–418.
- Pál Judit 2007: Karrier a „tudatlanság földén”. Egy főúri kliens a 18. század közepén Kelet-Magyarországon. *Századok* (141.) 6. 1407–1454.
- Pál Judit 2010: Az állam és a patrónus szolgálatában. Egy Károlyi-kliens a 18. század elején. *Korall* (42.) 11. 179–205.
- Pethe Ferenc 1819: Útmutató az uradalmak s uradalmi gazdaságok igazgatása módjára. *Tudományos Gyűjtemény* 9. 3–32
- Peters, Jan 1996: Informations- und Kommunikationssystem in Gutsherrschaftsgesellschaften des 17. Jahrhunderts. In: Peters, Jan (ed.): *Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich*. Berlin. 185–197. <https://doi.org/10.1515/9783050074054.185>
- Schenk, Michael 1983: Das Konzept des sozialen Netzwerks. In: Neidhardt, Friedhelm (Hg.): *Gruppensoziologie. Perspektiven und Materialien*. Opladen. 188–104. https://doi.org/10.1007/978-3-663-01510-9_5
- Schweizer, Thomas 1988: Netzwerkanalyse als moderne Strukturanalyse. In: Schweizer, Thomas (Hg.): *Netzwerkanalyse: Ethnologische Perspektiven*. Berlin. 1–32.

- Szilágyi Adrienn 2020: A Károlyi család közös kormánya (1827–1877): Ügyviteli hálózat Hódmezővásárhelyen. *Századok* (154.) 6. 1141–1164.
- Szinnyei József 1891: Magyar írók élete és munkái. 1. kötet. Budapest. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/b-79D0E/brunek-jozsef-7DF8D/>
- Vári András 1990: A nagybirtok birtokigazgatási rendszerének bürokratizálódása a 17–19. században. *Történelmi Szemle* (32.) 1–28.
- Vári András 1996: Der Großgrundbesitz als Konfliktgemeinschaft. In: Peters, Jan (Hg.): *Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich*. Berlin.
- Vári András 2004: Az uralom az uradalomban. Nagybirtokos, gazdatisztek és parasz-
tok közötti hatalmi viszonyok egy per tükrében az 1810-es években. *Századok*
3. 539–600.
- Virág Zsolt 2005: Magyar kastélylexikon. Csongrád megye kastélyai és kúriái. Budapest.
- Weber, Max 1967: Gazdaság és társadalom. Budapest.
- Winkelbauer, Thomas 2004: Instruktionen für Herrschaftsbeamte und grundherrliche Ordnungen in den österreichischen und böhmischen Ländern. In: Pauser, Josef – Scheutz, Martin – Winkelbauer, Thomas (Hg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16–18. Jahrhundert)*. Wien–München.
<https://doi.org/10.7767/boehlau.9783205160199.409>
- Wolf, Eric 1966: Kinship, Friendship, and Patron-Client Relations in Complex Societies. In: Wolf, Eric (ed.): *Pathways of Power: Building an Anthropology of the Modern World*. Berkeley. 166–183. <https://doi.org/10.1525/california/9780520223332.003.0013>